

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 925-934, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**SAHA TÜRKÇESİNDE TAĞIS- “ÇIKMAK” FİİLİNİN TASVİR FİİLİ OLARAK
KULLANIMI ÜZERİNE**

Doğan ÇOLAK*

Geliş Tarihi: 03.06.2023

Kabul Tarihi: 17.07.2023

Öz

Eski Türkçe *taşık-* “çıkmaq” fiili günümüz Türk lehçelerinden sadece Saha Türkçesinde tanıklanmaktadır. Bu fiil, /ş/ ~ /k/ metatezi ve *takış-* > *taxıs-* > *tağıs-* ses değişimleri süreci ile bugünkü biçimi olan *tağıs-* hâlini almıştır. Bu fiil “isim + *tağıs-*”, “ana fiil + *-An* zarf-fiili + *tağıs-*” ve deyim ifadelerinin teşkilinde de kullanılması bakımından birleşik fiil yapılarının yardımcı fiili olarak yaygın bir kullanıma sahiptir.

Bu çalışmada, tasvir fiili olarak *tağıs-* fiilinin anlamsal ve işlevsel özellikleri ele alınmıştır. Bu fiilin tasvir fiili yapısında kullanımı ile ilgili olarak başta STBUT olmak üzere Saha bilginleri ile Türkiye’de konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların görüşleri ele alınıp *tağıs-* fiilin tasvir fiili yapısında ifade ettiği anlamlar belirlenmiştir. Ardından bu fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığı işlevlerle ilgili Saha edebiyatından seçilen eserler üzerinden örnekler tespit edilmiştir ve elde edilen tüm bulgular sonuç kısmında yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Saha Türkçesi, birleşik fiil, tasvir fiili, *tağıs-* fiili.

**ON THE USE OF THE VERB TAĞIS- (TO GO OUT) AS A
DESCRIPTIVE VERB**

Abstract

The Old Turkic verb “*taşık-*” meaning “to go out”, is attested only in the Sakha dialect of modern Turkic. This verb has undergone a process of /ş/ ~ /k/ metathesis and phonetic changes from *takış-* > *taxıs-* > *tağıs-* to achieve its current form of *tağıs-*. It is widely used as an auxiliary verb in compound verb structures, such as “noun + *tağıs-*”, “main verb + *-An* adverb-verb + *tağıs-*”, and idiomatic expressions.

This study examines the semantic and functional properties of the verb *tağıs-* as a descriptive verb. Opinions of Sakha scholars, particularly those who contributed to STBUT, and researchers in Turkey who have worked on this topic, were taken into consideration regarding the usage of the verb *tağıs-* in descriptive verb structures and the meanings it expresses. Then, examples of the functions of this verb used as a descriptive verb were identified from selected works of Sakha literature, and all findings were interpreted in the conclusion section.

Keywords: Sakha Turkic, compound verb, descriptive verb, *tağıs-* verb.

* Dr. Öğr. Üyesi; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, dcolak@nevsehir.edu.tr

Giriş

Eski Türkçede “çıkmaq” anlamında kullanılan *taşıq-* fiili, bu hâline en yakın şekil ve anlamıyla bugün sadece Saha Türkçesinde kullanılmaktadır: *tağıs-* (Karadoğan, 2015, s. 146). /ş/ ~ /k/ metatezi ile *takiş-* şeklini alan bu fiilin *takiş-* > *taxis⁻¹* > *tağıs-* şeklinde bir gelişim gösterip bugünkü hâlini aldığı düşünülebilir. Ceylan (1997), Çuvaş Türkçesinde yer alan *tuh-* fiilinin farazi biçimi olan **talık-* fiilini *taşıq-* fiiline dayandırmaktadır (s. 134). Bugün Çuvaş Türkçesindeki şekil olan *tuh-* dikkate alındığında bu fiilin *taşıq-* fiilinden oldukça farklı bir hâl aldığı görülmektedir. Diğer lehçelerde ise “çıkmaq” anlamına gelen *taşıq-* fiili tanıklanamamaktadır². Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda *taşıq-* > *tağıs-* fiilinin Eski Türkçeden sadece Saha Türkçesine yadigar kaldığı söylenebilir.

Tağıs- fiilinin geniş bir kavram alanı vardır. Pekarskiy (1959), *Slovar Yakutskogo Yazıka* isimli eserinde *tağıs-* fiilinin içerdiği anlamları 11 (s. 2520-2523); Sleptsov (1972), *Yakutsko-Russkiy Slovar* isimli eserinde 4 maddede vermiştir (s. 372). *Saxa Tıln Bıhaarulaax Ulaخان Tılcıta (STBUT)* isimli 15 ciltlik Sahaların en kapsamlı içeriğe sahip sözlüğünde ise *tağıs-* fiili açıklamak için 31 madde yer almaktadır (STBUT, 2013, s. 129-136). Bu sözlükte *tağıs-* fiilinin içerdiği anlamlar şu şekilde ifade edilir:

1. herhangi bir şeyin içinden dışına gitmek, dış tarafına hareket etmek; 2. sızmaq, akmak; (sıvı bir şey hakkında) yavaş yavaş ortaya çıkmak (örneğin kan, ter, yer altından akan su); 3. gölün, nehrin üzerinden geçmek; ovadan, çayırdan ormana gitmek, ormana girmek; 4. delip geçmek (örneğin, mermi hakkında); 5. merkezî bir yerden uzaklaşmaq, kenar bir yere gitmek; 6. herhangi bir yerden gelip (denizden, suyun dibinden, gölden) ortaya çıkmak (Örneğin balık); 7. büyüyüp yerden, topraktan çıkmak; çiçek açmaq; 8. insan, hayvan vücudunda meydana gelip şişmek, çıkmak (Örneğin çibani); 9. aşağıdan yukarı, yükseğe tırmanmaq, yukarı gitmek; 10. ufuktan parlamak veya gökyüzünde görünmek (Örneğin güneş, ay, yıldız, bulut hakkında); 11. ağızdan çıkmak (Örneğin söz, konuşma hakkında); 12. yürümek, herhangi bir tarafa doğru hareket etmek; 13. başlamak, kalkıp veya durum dinlendikten sorna başlamak (iş, çalışma hakkında); 14. esas yerinin dışına çıkmak, başka bölgeye yayılmak; 15. herhangi bir yüzeyden temizlenip görünür hale gelmek, görünmek; 16. satışa çıkmak, alıcılara görünür hale gelmek; 17. herhangi bir şeyden dönüşmek, yapılmak; 18. hapisten, cezadan kurtulmaq, özgürlüğe kavuşmaq; 19. kocaya varmaq, evlenmek; 20. başarmak, becermek; 21. ansızın ortaya çıkmak; 22. analiz, değerlendirme sonucunda ortaya çıkmak, bilinmek; 23. herhangi bir şeye katılmayı bırakmaq, durmaq; 24. doğru karar vermek (bir sorun hakkında); 25. herhangi bir şeye faydalı olmak, fayda getirmek; 26. durmaq, bitmek, bırakmaq (yorgunluk hakkında); 27. gelip geçmek (rakamsal ve zamanla ilgili durumlar hakkında); 28. yüksek göstergeye ulaşmaq; büyümek³ (STBUT, 2013, s. 129-136).

Tağıs- fiilinin yukarıda sıralanan açıklamalardan hareketle geniş ifade çerçevesi olduğu görülmektedir. Bu fiil, “isim + *tağıs-*” birleşik yapısında ve deyim ifadeleri içerisinde de oldukça sık kullanılan bir fiildir. Grigoryev (1974) ve Nelunov (2002)’un deyim sözlüklerinde *tağıs-* fiilini içeren 48 deyim tespit edilmiştir. Tasvir fiili yapısında kullanımı da göz önüne alındığında *tağıs-* gerek işlevsel gerek anlamsal özellikleriyle göze çarpmaktadır.

¹ Muhtemelen hırıltılı art-damak, patlamalı ve ötümsüz /x/ ünsüzü evresi olması gerekmektedir. Çünkü Saha Türkçesinde sadece iki ünlü arasında kalan /x/ sesi /ğ/ sesine yumuşar.

² Türkiye Türkçesi *çık-*; Azerbaycan Türkçesi *çık-*; Başkurt Türkçesi *sığ-* (tışka); Kazak Türkçesi *şığ-*; Kırgız Türkçesi *çığ-*; Özbek Türkçesi *çık-*; Tatar Türkçesi *çığ-*; Türkmen Türkçesi *çık-*; Uygur Türkçesi *çık-* (<https://turklehceleri.org/tr/sözlük/hepsi/anlam/çıkmaq>).

³ 29, 30 ve 31. açıklamalar *tağıs-* fiilinin birleşik fiil yapısı içerisinde kullanımı ilgili olduğundan bunlara ilişkin açıklama aşağıda yapılacaktır.

Bu çalışmada, tasvir fiili olarak *tağıs-* fiilinin anlamsal ve işlevsel özellikleri ele alınmıştır. Söz konusu fiilin tasvirî fiil yapısında kullanımı ile ilgili olarak başta *STBUT* olmak üzere Saha bilginleri ile Türkiye’de konuyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların görüşleri ele alınıp *tağıs-* fiilin tasvir fiili yapısında ifade ettiği anlamlar belirlenmiştir. Ardından bu anlamlar ile ilgili Saha edebiyatından seçilen eserler üzerinden örnekler tespit edilmiştir ve elde edilen tüm bulgular sonuç kısmında yorumlanmıştır.

1. Tasvir Fiili Olarak *tağıs-*

Ana fiilin gösterdiği hareketin çeşitli anlam özellikleri bazı yardımcı fiillerle gösterilebilmektedir. Üzerine zarf-fiil ekini almış ana fiili süreklilik, tezlik, tamamlanmışlık, yaklaşma, yeterlilik vb. yönlerden niteleyerek genel itibariyle tasvir fiili olarak adlandırılan bu yardımcı fiilleri Korkmaz (2010), *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde “Zarf-fiil biçimindeki esas bir fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşip kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiil.” olarak tanımlamaktadır (s. 208). Eski Türkçeden beri kullanılagelen tasvir fiilleri çağdaş lehçelerde de yaygın bir şekilde kendini göstermektedir.

Saha Türkçesinde tasvir fiilleri olarak nitelendirilen fiiller arasında *bar-* “gitmek”, *bier-* “vermek”, *er-* “olmak”, *xaal-* “kalmak”, *il-* “almak”, *is-* “gitmek”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *kel-* “gelmek”, *kiir-* “girmek”, *oğus-* “vurmak”, *tağıs-* “çıkılmak”, *tart-* “çekmek”, *tur-* “durmak”, *tüs-* “düşmek, inmek” gibi fiiller bulunmaktadır (Kirişcioğlu, 2008). Bu fiillerden biri olan *tağıs-* “çıkılmak” fiili, yukarıda ifade edildiği üzere geniş bir anlam yelpazesine sahip olmakla birlikte birleşik yapılarda kullanımıyla da oldukça işlevsel bir özellik taşımaktadır. Birleşik yapılarda *tağıs-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımı dikkat çekmektedir.

Tağıs-’ın tasvir fiili olarak kullanımına dair araştırmacıların çeşitli yaklaşımları mevcuttur. Haritonov, 1960 yılında yayınlanan *Formı Glagol’nogo Vida B Yakutskom Yazıke* isimli eserinde *tağıs-* fiilinin “ana fiil + yardımcı fiil” kuruluşundaki birleşik fiil yapısında çok fazla kullanılmadığını; bu yapıda kullanıldığında fiilin beklenmedik bir tezahürünü, bazen ona özel bir yoğunluk verdiğini, bazen de eylemin süresini veya durağanlığını gösterdiğini ve yardımcı fiil olarak kattığı anlamın oldukça çeşitli olması dolayısıyla onun yeterince gramatikleşmediğini belirtmiştir (s. 76).

G. G. Filippov ve İ. P. Vinokurov (1996), *Saxa Tıla* isimli eserlerinde *tağıs-*’a tasvir fiil tasnifi içerisinde yer vermemişlerdir (s. 119-120). Aynı şekilde Antonov ve diğerlerinin (2009) eserlerinde de *tağıs-* tasvir fiilleri arasında bulunmamaktadır (s. 147).

Saxa Tılın Bihaarulaax Ulaxan Tılcıta isimli sözlüğün *tağıs-* maddesinin 29, 30 ve 31. açıklamalarında *-An* zarf-fiil ekini alan ana fiil ile birlikte *tağıs-*’ın birleşik fiil olarak kullanıldığı belirtilmiştir (STBUT, 2013, s. 129-136). *Tağıs-*’ın bu maddelerde açıklanan ve örneklerde verilen işlevinde tasvir fiili olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Saha Türkçesinde tasvir fiili ile kurulan birleşik fiil yapılarında kullanılan zarf-fiil eklerinden birinin *-An* olması *tağıs-*’ın tasvir fiil olarak kullanıldığını ispatlar niteliktedir (Antonov vd., 2009, s. 147).

Türkiye’de bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda ise; Kirişcioğlu, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* isimli eserinde tasvir fiillerini tek tek ele aldığı kısımda *tağıs-*’a yer vermeyip sadece ilgili bölümün son paragrafında “bu yardımcı fiillerin dışında bazı fiiller de yardımcı fiil kimliğinde görünürler” diyerek *tağıs-*’ın bunlardan biri olduğunu belirtmiştir (1999, s. 128).

Kirişcioğlu (2008), “Saha Türkçesindeki Tasvirî Fiiller Üzerine-I” bildirisinde “Saha Türkçesinde tasvirî fiil yapımında *-An* ve *-A (-II)* zarf-fiilleri kullanılmaktadır. ... İşte bu belirttiğimiz iki zarf-fiil, Saha Türkçesindeki *bar-*, *bier-*, *er-*, *xaal-*, *il-*, *is-*, *kebis-*, *kel-*, *kiir-*, *oğus-*, *tağıs-*, *tart-*, *tur-*, *tüs-* gibi fiillerle birleşerek tasvirî fiil yapısını oluşturmaktadırlar.” diyerek *tağıs-*’ı tasvir fiilleri arasında saymıştır.

Konu ile ilgili yapılan son çalışma Kirişcioğlu ve Çolak’ın (2019) “Saha Türklerinin K11s Debeliye Destanında Tasvir Fiiller” isimli bildirisidir. Bu çalışmada Saha Türkçesinde birleşik fiiller, tasvir fiilleri ve tasnifleriyle ilgili yukarıda belirtilen araştırmacıların görüşleri ele alınarak *tağıs-* tasvir fiilleri incelemesine dâhil edilmiştir (Kirişcioğlu ve Çolak, 2019, s. 801).

Tüm bu bilgiler referans alındığında, özellikle Sahaların en kapsamlı sözlüğü mahiyetini taşıyan *STBUT*’nin *tağıs-* maddesinin 29, 30 ve 31. açıklamalarında *-An* zarf-fiil ekini alan ana fiillerle birlikte *tağıs-*’ın tasvir fiili olarak kullanıldığı sabittir. Haritonov’un, birleşik yapılarda *tağıs-* fiilinin kullanımı ile ilgili yukarıda da belirtilen “fiilin beklenmedik bir tezahürünü belirtmesi, bazen ona özel bir yoğunluk vermesi, bazen de eylemin süresini veya durağanlığını göstermesi” ifadesi, *STBUT*’taki 29, 30 ve 31. açıklamalarda yer alan ifadelerle örtüşmektedir. Tespit edilen örneklerdeki *tağıs-* fiilinin işlevi bunu desteklemektedir.

Saha Türkçesinde tasvir fiilleriyle kurulan birleşik fiil yapılarında ana fiil *-An* ve *-A (-II)* zarf-fiillerini almaktadır (Kirişcioğlu, 2008). *Tağıs-* fiili tasvir fiili olarak üç farklı ifade taşımaktadır ve bu üç temel ifade için de sadece *-An* zarf-fiili ile birleşik fiil yapısını oluşturmaktadır. Taranan eserlerde *-A (-II)* zarf-fiiliyle kullanımına rastlanmamıştır.

STBUT’den hareketle tasvir fiili olarak *tağıs-*’ın ifade ettiği anlamlar şu şekildedir:

1. Fiilin gösterdiği hareketin tamamlandığını gösterir (genellikle beklenmedik durumlarda) (*STBUT*, 2013, s. 133). Taranan eserlerde bununla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Biir çaahınan Mikiite buruya boruostanan taxsan, uot kıtıtıgar tiiyen Büötürdeex Aramaanı kitta olordo. “Bir saat sonra Mikiite, suçunu **itiraf ederek** ateşe yaklaşip Büötürdeex Aramaanı ile birlikte oturdu” (SK, s. 150).

Mikiite aanı orguuy saban taxsan barda. “Mikiite kapıyı yavaşça **kapatıp** gitti” (SK, s. 229).

Üöreğin büteren taxsıbtıgar, Legientey atıhıt Nurbattan Mexeele ağabıt uon ağıstaax kuhın kergen ilan bierbit. “Eğitimini **tamamladığında**, tüccar Legientey Nürba’dan bir rahibin on sekiz yaşındaki kızıyla evlendi” (UÇ, s. 67-68).

İkkis xaartıta, xaya munun, ilan taxsar. “İkinci kartı sonunda **aldı**” (TÖLKÖ, s. 175).

Mastaax-ottoox oyuur kurduk sirge tiybittere, innitiger iher Sergey xoyuu küöx üüneeyileex sirge tuoraan taxsıbita. “Ağaçlar ve çimlerle dolu ormana benzeyen bir yere vardılar ve onlardan önce gelen Sergey, yoğun yeşil bitki örtülü yere **ulaştı**” (STK, s. 151).

Laağırtan bosxolonon taxsan barammın, serii buoluon ağay innine en suuttammıkkın, xaayılıbıkkın istibitim. “Kamptan **kurtulduktan** sonra, savaştan önce yargılandığını ve hapsedildiğini duydum” (STK, s. 280).

Sura Motelevnağa xarçı aağan tuttaran taxsaatın kitta, Nata Davidzon ıyıpıta: “Sura Motelevna’ya parayı sayıp **verdikten** sonra Natalie Davidzon ona sordu:” (STK, s. 315).

Serii kennineeği saña kölüöne **üöskeen taxsıbıta**. “Savaş sonrası yeni bir nesil **ortaya çıktı**” (STK, s. 317).

Mantan **bosxolonon tağıstaxpına**, xanna bariaxpın söbüy? — dien ıyıppıta. “Buradan **kurtulduğumuzda** nereye gidebiliriz? diye sordu” (STK, s. 229).

Soroxtoro, muñxağa kiire silcan baran, **meliyen taxsıbtıtar**. “Bazıları mağaraya girdikten sonra **ortadan kayboldu**” (XKS, s. 114).

Semençik, üöhe tunan baran, soloohunuğar **tönnön tağısta**. “Semençik, nefes nefese tarlasına **geri döndü**” (XKS, s. 71).

Arañ iaruga ıalcıbit kibi ete meñ kurdık xaraaran, **ölön taxsara**. “Cüzzam hastalığı kapmış kişi, ben lekese gibi kararıp **ölüyor**” (AUT, s. 29).

Kıha uon ağıs saahıgar baran isteğine, 1897 sulaaxxa saas kuorakka kiire silcan, arañnar koloniyaların tutan büterbitter dieni **isten taxsıbıta**. “Kızı on sesiz yaşına geldiğinde, 1897 yılının baharında şehre gittiğinde cüzzamlılar yerleşkesinin yapımının bittiğini **duydu**” (AUT, s. 55).

Ol ihin arıgıht Pavlovskay luoxtuur saña ahıllar arañnar koloniyalarıgar luoxtuurunan **ananan taxsarı** isten, kinini arıgilatan uonna botuççu berik bieren, arañ iaruga uorbalanar dien suruk ilan, ol sirge tutaran killeterbite. “Bu yüzden alkolik Doktor Pavlovksay’ın yeni açılan cüzzamlılar yerleşkesine doktor olarak **tayin olduğunu** duyunca onu sarhoş edip rüşvet vererek cüzzam hastalığı teşhisi koydurduğu evrakla Uybaan’ı o yere hapsedirdi” (AUT, s. 75).

Kıççık Miiterey, töhö da kuorakka ör buoltun ihin xanna bariay, cietiger **ergillen taxsıbıta**. “Kıççık Miiterey, her ne kadar şehirde çok uzun süre kalsa da nereye gidecek, mecbur, evine **döndü**” (AUT, s. 89).

Bügün min oskuola direktorın aanın xaydax **bulan taxsıbıppın beyem bilbeppin**. “Bugün ben okulda müdürün kapısını nasıl **bulduğumu** bilmiyorum” (BAY, s. 48).

Tıa keteğin diekitten kütür ulaxan ıy **bigan taxsan**, tüitter töbölörün bustarınan kıtaran turbuta. “Ormanın arkasından devasa büyüklükteki ay **göründü**, karaçamların tepelerini aralıklı olarak kızılaştırdı” (SA, s. 73).

2. Fiilin gösterdiği hareketin süre bakımından uzunluğunu veya sürekliliğini gösterir (STBUT, 2013, s. 133). Taranan eserlerle bununla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Olor barı künneeği naadattan **üöskeen taxsıbtı** kurduktar. “Bunların hepsinin günlük ihtiyaçlardan **kaynaklandığı** anlaşılıyor” (SK, s. 12).

Manna proza kepeenten — sheññe, sehenten — romañña suola xatılapar kurduk: kılğas-kılğas çopçu aattaax, temalaax kepeennerten sehen üösküür, onton barıtıtın roman **tañıllan taxsar**. “Burada düzyazı, hikâyeden uzun hikâyeye, uzun hikâyeden romana giden yolu tekrarlıyor gibi: kısa kısa gerçekten meşhur, tematik hikâyelerden uzun hikâyeye meydana geliyor ve sonra hepsi birlikte bir romana **bürünüyor**” (SK, s. 23).

İti ikki ardıgar kün bılıt alın kırıtınan **kılbayan taxsar**. “Şu ikisinin arasında güneş bulutların alt kenarından **parlıyor**” (TÖLKÖ, s. 156).

... arğaa diekitten xara bılıt **örüküyen taxsar**. “...batıdan kara bir bulut **yükseliyor**” (TÖLKÖ, s. 169).

Bu cieğe keleeççi-baraaççı elbeğe, xas tüünün aayı arığı da arığı, xaartı da xaartı **buolan taxsara**. “Bu evin geleni gidene çoktur; her gece içip içip iskambil **oynarlar**” (TÖLKÖ, s. 173).

Onto künnete aayı ilan iher bitulkalaax arıgıtın axsaana ebillen ihere, ahaabit-xoroppıt ahın ıyaahına ükseen taxsıbita. “Her gün aldığı içki şişelerinin sayısı arttı, yedikleri yemeklerinin **miktarı arttı**” (STK, s. 149).

Alta sıl laağırğa oloron tağıstım. “Altı yıl kampta **yaşadım**” (STK, s. 237).

Ol üreği bathan taxsan, balaakka tardınan, tabaların utan, kısturga terimmittere. “O nehri **takip edip** çadırları toplayarak geyikleri serbest bıraktılar ve kışa hazırlandılar” (AYM, s. 59).

Bu kinilerge kelbit kihini kitta künü biha «ürüñner», «kıhıllar», «revolyutsiya» tuhunan kepseten, sehergehen taxsara. “Onlara gelen kişiyle bütün gün ‘beyazlar’, ‘kızıklar’ ve ‘devrim’ hakkında **konuştu**” (AYM, s. 109).

Ol kihi tüünü biha tuoyan çorguyan taxsıbita. “O kişi bütün gece bağırarak **şarkı söyledi**” (AYM, s. 120).

Bu tüün Semençik, Maayatın sanaan, kün taxsıar dieri utuybakka sitan tağısta. “Bütün gece Semençik, Maaya’yı düşünüp güneş doğana kadar uyumadan **yattı**” (XKS, s. 75).

Künü biha sanaarğan, itaan-soñoon taxsıbita. “Gün boyunca üzülmüş, **ağlayıp sıkılmıştı**” (AUT, s. 73).

Bili bılıruññı kurduk, künü biha sötüöleen, kieheni biha oonñoon taxsağın duu? “Artık eskisi gibi, bütün gün suya girip, bütün akşam **oynuyor musun?**” (BAY, s. 60).

Sarsıarda erde turan kieheeññe dieri otun-mahın bulunan baran, naar kusçaanın biebeydeen taxsar. “Sabah erkenden kalkıp akşama kadar otu, ağacı toplarken sürekli kızcağızıyla **ilgileniyor**” (MAN, s. 143).

Xallaan sırdura dieri onno titirii-titirii oloron taxsıbitım... “Hava aydınlanana kadar orada titreye titreye **oturduğum...**” (MAN, s. 243).

Ketiriis künü biha bili belexteppit xomuhugar oonñoon taxsar. “Ketiriis bütün gün hediye ettiğimiz o kopuzu **çaldı**” (MAN, s. 251).

Beyi, otton, saña salayaaççılar üünen taxsıaxtarıgar dieri küüte tüstexterine? “Peki, ancak yeni yöneticiler **yetişene** kadar bekleysek?” (SA, s. 103).

3. Fiilin gösterdiği hareketin ansızın veya hızlı ve kuvvetli bir şekilde olduğunu gösterir (STBUT, 2013, s. 134). Taranan eserlerde bununla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Mikiite oyon taxsan, Behieleyepter xotonnorun aanın tebieleete. “Mikiite **aniden fırladı** ve Behieleyep kadınlarının kapısına vurdu” (SK, s. 62).

Kıbıstıbt kus süüren taxsutıgar Miiterey tahrca buolan xaalbit ebit. “Utangaç kız **kaçtığında** Miiterey dışarıda kalmıştı” (SK, s. 64).

Cögüördeen tuğu emeni sañarian innine uol töttörü istanan taxsan, Maayıs otuutun ayağın dieki süürde. “Cögüördeen bir şey söylemeden önce çocuk geri **atladı** ve Maayıs’ın kulübesinin ağzına doğru koştu” (SK, s. 107).

Tuox baarıy, onno? Emeexsin sür çepçekitik istanan taxsan, anaraa xohu öñöyön körön baran, bert xolkutuk töttörü kiirde. Tuox da suox... Kutuyax buoluo... “Ne var orada? Yaşlı kadın çok kolayca **atlayıp** odaya baktıktan sonra sessizce geri döndü” (SK, s. 323).

Bert suhallık Taattağa tönnön taxsan oskuolatın cialatın tuttarbita uonna 1932 sılloorı atırdax ıyıgar Xaptağayga saña ahıllar oskuolağa ülelii kelbite. “Acilen Tartu’ya **dönüp** okuluna evrakımı teslim etti ve Ağustos 1932’de Xaptağay’daki yeni açılan okulda çalışmaya başladı” (UÇ, s. 84).

Uoy! — dien sana allaybitunan süüren taxsan, kuurda uurbut irbaaxıtın ürdüger tüher. “Oy diye bağırmasıyla birden kaçarak kuruması için astığı gömleğin üstüne düşer” (TÖLKÖ, s. 134).

Kırbıy kını çugahaabıtıgar örö kötön taxsar. “Ala doğan ona yaklaştığında aniden uçuyor” (TÖLKÖ, s. 158).

“Süöder kelle!” — dii sanaan Maaya, oğotun Semençigi oronugar olordoot, tahirca süüren taxsar. “Süöder geldi, diye düşünen Maaya, çocuğunu Semençik’i yatağına oturtup hızlıca dışarıya koştı” (TÖLKÖ, s. 187).

Uybaan Semenebis mirovoy suduya kenseleeriyetitten sanaata tühen taxsar. “Uybaan Semenebis yargıcın odasında hayal kırıklığına uğrar” (TÖLKÖ, s. 191).

Aanı ahan taxsaat, Sergey Şuster, külük kurduk, süten xaalbita. “Kapıyı aniden açınca Sergey Şuster, bir gölge gibi ortadan kayboldu” (STK, s. 150).

Biir tüün Uybaança bilbetinen, uoran taxsan, kını olox tabatın miinen, Arapaas bert turgennik Seligdaar ürex kılıgar oloror noñño barbıta. “Bir gece Arapaas, Uybaança fark etmeden onun geyiğine binip hızlıca kaçarak Seligdaar nehri kenarında yaşayan insanların yanına gitti” (AYM, s. 65).

Tabaxtan xarağın uuta ıgıllan taxsan, bustala suox ikki iedehinen süürbüte. “Sigaradan gözlerinden yaş akıyor ve iki yanağından durmaksızın süzülüyordu” (AYM, s. 106).

Feldşer, emteex ihitterin suumkatıgar xomuyan taxsaarı turan eppite: “Sağlık görevlisi, ilaçları çantasına koymak için kalkıp söyledi.” (AYM, s. 114).

Uottan kuttanan taxsan kuotaarı gimmutıgar, Uybaança kelen kını ürdüger xam battu tüspüte. “Ateşten korkup kaçmaya çalıştığında Uybaança gelip onun üstüne bastırdı” (AYM, s. 146).

Mantan küreen taxsian bağartalaabıta da, arañ iarulaağı kitta mañnayı tüüinün xommututtan, bağar, arañ iarulara miexe sıstıbita buoluo dien, olus ciksinere. “Oradan hızlıca kaçmayı istedi ama cüz zam hastaları ile ilk gece birlikte kaldığı için hastalığın muhtemelen ona da bulaşmış olabileceğini düşününce çok korktu” (AUT, s. 67).

2. Sonuç

Saha Türkçesinde tasvir fiilleri ile yapılan çeşitli çalışmalarda bu fiiller toplu olarak ele alınmış ve yeterince üzerinde durulmamıştır. Bunlardan biri olan *tağıs-* fiili, tek başına kullanımı oldukça yaygın olması, Eski Türkçe biçimine en yakın hâliyle Saha Türkçesinde kullanılması, ayrıca yeni anlam ve işlevlerle kullanım sahasını genişletmesi bakımından dikkate değer bir görünüm kazanmıştır.

Bu çalışmada Saha Türkçesindeki tasvir fiillerinden *tağıs-* fiili ele alınarak edebî metinlerdeki kullanımı ile ilgili örnekler üzerinden anlamsal ve işlevsel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde *tağıs-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımı ile ilgili tespitler şu şekilde sıralanabilir:

1. *Tağıs-* fiili, ana fiilinin anlamsal ifadesini anilik (tezlilik), süreklilik ve tamamlanma olmak üzere üç açıdan nitelemektedir.

2. Her üç farklı işlev için kurulan yapıda ana fiil sadece *-An* zarf-fiilini almaktadır.

3. *Tağıs-* fiilinin yukarıda ele alınan her üç işlevi için de taranan edebî eserlerde benzer kullanım sıklığında örneklerine rastlanmıştır. Dolayısıyla öne çıkan bir anlamı bulunmamaktadır ve bu durum Haritonov’un yukarıda yer verilen “yardımcı fiil olarak kattığı

anlamın oldukça çeşitli olması dolayısıyla onun yeterince gramatikalleşmediğini” görüşünü desteklemektedir.

Örnek Cümlelerin Yer Aldığı Eserler

SK	Amma Aççıgıya (2005). <i>Saaskı Kem</i> . Cokuuskay: Biçik.
SA	Dmitriy Taas (2004). <i>Sırdık Artık</i> . Cokuuskay: Biçik.
MAN	İvan Gogolyev (2001). <i>Mançaarı</i> . Cokuuskay: Biçik.
BAY	Kulantay (2002). <i>Bayanay</i> . Cokuuskay: Biçik.
XKS	Nikolay Neustroyev (2006). <i>Xohoonnor Kepseenner Suruktar</i> . Cokuuskay: Biçik.
AUT	Nikolay Yakutskay (2001). <i>Arañ Uonna Tapta</i> . Cokuuskay: Biçik.
TÖLKÖ	Nikolay Yakutskay (2005). <i>Tölkö</i> . Cokuuskay: Biçik.
AYM	Nikolay Yakutskay (2010). <i>Aymınlar</i> . Cokuuskay: Biçik.
STK	Nikolay Yakutskay (2010). <i>Sütük</i> . Cokuuskay: Biçik.
UÇ	Nikolay Yakutskay (2012). <i>Uçuutal</i> . Cokuuskay: Biçik.

Kaynaklar

- Antonov, N., Korkina, E., Sleptsov, P., Filippov, G., Danilova, N., Vinokurov, N. (2009). *Saxa Biliñni Tila Morpoluguya*. Cokuuskay: Biçik.
- Ceylan, E. (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Filippov, G. G., Vinokurov, İ. P. (1996). *Saxa Tila. Til Baaya. Saña Dorğoono. Til Tutula*. Cokuuskay: Biçik.
- Grigoryev, P. S. (1974). *Saha Tilin Somoğo Domoğun Tilcita*. Yakutsk: Yakutskoye Knijnoye Izdatelstvo.
- Haritonov, L. (1960). *Formı Glagolnogo Vida B Yakutskom Yazıke*. Moskva: İzdatelectvo Akademii NAUK SSSR.
- Karadoğan, A. (2015). Çık-(mak), Taşık-(mak) mıdır?. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 141-147.
- Kirişçioğlu, M. F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Kirişçioğlu, M. F. (2008). Saha Türkçesindeki Tasvirî Fiiller Üzerine-I, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 24-27 Haziran 2008, Ankara (Basılmamış bildiri).
- Kirişçioğlu, M. F., Çolak, D. (2019). Saha Türklerinin Kınıs Debeliye Destanında Tasvir Fiiller. *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bildiri Kitabı*, 16-18 Ekim 2019, Samsun, s. 788-803.
- Korkina, E., Ubryatova, E., Xaritonov, L., Petrov, N. (1982). *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskva: İzdatelstvo NAUKA.
- Nelunov, A. G. (2002). *Somoğo Domoğ Sağalu Nuuççalı Tilcita*. C: I-II. Novosibirsk: İzdatelstvo SO RAN Filial.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıka*. C: II, Leningrad.
- Sleptsov, P. A. (1972). *Yakutsko-Russkiy Slovar*. Moskva.
- Sleptsov, P. A. (ed.) (2013). *Saxa Tilin Bihaarulaax Ulaxan Tilcita*. Novosibirsk: NAUKA.

Elektronik Kaynaklar

<https://turklehceleri.org/tr/sözlük/hepsi/anlam/çikmak> Erişim tarihi: 29.04.2023.

Extended Abstract

The verb *taşık-*, which means “to go out” in Old Turkic, is used only in Sakha Turkic today in the closest form and meaning to this form as being *tağıs-* (Karadoğan, 2015, p. 146). It can be considered that the verb, which took the form of *takış-* with the metathesis of /ş/ ~ /k/, evolved as *takış-* > *taxıs-* > *tağıs-* and took its current form. In other dialects, the verb *taşık-*, which means “to go out”, cannot be observed. Considering this information, it can be stated that the verb *taşık-* > *tağıs-* remained from Old Turkic to only Sakha Turkic.

The verb *tağıs-* has a wide range of concepts. In his work *Slovar Yakutskogo Yazıka*, Pekarskiy provided the meanings of the verb *tağıs-* under 11 headings while Sleptsov provided under 4 headings in his work *Yakutsko-Russkiy Slovar* (Pekarskiy, 1959, p. 2520-2523; Sleptsov, 1972, p. 372). In the most comprehensive dictionary of Sakhas, which consists of 15 volumes, *Saxa Tılın Bıhaarılaax Ulaxan Tılçıtı (STBUT)*, there are 31 headings to explain the verb *tağıs-* (STBUT, 2013, p. 129-136).

It is observed that there is a wide expression framework based on the meanings given in the dictionaries related to the verb *tağıs-*. The verb is a verb that is used quite frequently in the combined structure of “noun + *tağıs-*” and in idioms. In idiom dictionaries of Sakha Turkic, 48 idioms containing the verb *tağıs-* have been identified (Grigoryev, 1974; Nelunov, 2002). Considering its use in the descriptive verb structure, *tağıs-* stands out with its functional and semantic features.

In Sakha Turkic, verbs such as *bar-* “to go”, *bier-* “to give”, *er-* “to be”, *xaal-* “to remain”, *ıl-* “to take”, *is-* “to go”, *kebis-* “to throw, to launch”, *kel-* “to come”, *kiir-* “to enter”, *oğus-* “to hit”, *tağıs-* “to go out”, *tart-* “to pull”, *tur-* “to stop”, *tüs-* “to fall, to get off” are among the verbs which are described as descriptive verbs (Kirişcioğlu 2008). As one of these verbs, the verb *tağıs-* meaning “to go out” has a wide range of meanings as stated above, but it also has a very functional feature with its use in compound structures. It is noteworthy that the verb *tağıs-* is used as a descriptive verb in compound structures.

Researchers have different perspectives on the use of *tağıs-* as a descriptive verb. In his work *Formı Glagol'nogo Vida B Yakutskom Yazıkeh*, which was published in 1960, Haritonov stated that the verb *tağıs-* is not used much in compound structures which are formed as “main verb + auxiliary verb”; that when used in this structure, it demonstrates an unexpected manifestation of the verb; and that sometimes it gives it a special intensity, sometimes it shows the duration or stagnation of the action, and the meaning it adds as an auxiliary verb is quite diverse, so it is not grammatical enough (1960: 76).

In their work called *Saxa Tıla*, G. G. Filippov and I. P. Vinokurov did not include *tağıs-* under the heading of descriptive verbs (1996: 119-120). Similarly, in the work of Antonov et al., it is not classified in the category of descriptive verbs (2009: 147).

In 29th, 30th and 31st articles under the heading of *tağıs-* in the dictionary called *Saxa Tılın Bıhaarılaax Ulaxan Tılçıtı*, it is stated that *tağıs-* is used as a compound verb together with the main verb that takes the gerundium suffix *-an* (STBUT 2013: 129-136). It is understood that *tağıs-* is used as a descriptive verb in its function explained in these articles and given in the examples. The fact that one of the gerundium suffixes used in the compound verb structures formed with the descriptive verb in Sakha Turkic is *-An* proves that *tağıs-* is used as a descriptive verb (Antonov et al., 2009: 147).

In previous studies carried out on this subject in Turkey, in his work called *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* (Sakha (Yakut) Turkic Grammar), Kirişcioğlu did not include *tağıs-* in the part where he discussed the descriptive verbs one by one; only in the last paragraph of the relevant section, he stated that “apart from these auxiliary verbs, some verbs appear as auxiliary verbs” and stated that *tağıs-* is one of them. (1999:128). In his paper, “Saha Türkçesindeki Tasvirî Fiiller Üzerine-I” (On Descriptive Verbs in Sakha Turkic - I), Kirişcioğlu mentioned the verb *tağıs-* among descriptive verbs by stating that “*-An* and *-A (-Il)* gerundium are used in the formation of descriptive verbs in Sakha Turkic... These two gerundium mentioned here are compound with verbs such as *bar-*, *bier-*, *er-*, *xaal-*, *ıl-*, *is-*, *kebis-*, *kel-*, *kiir-*, *oğus-*, *tağıs-*, *tart-*, *tur-*, *tüs-* in Sakha Turkic and form descriptive verb structure” (2008).

The latest work carried out on the topic is the paper of Kirişcioğlu and Çolak, which is called “Saha Türklerinin Kıs Debeliye Destanında Tasvir Fiiller” (Descriptive Verbs in Kıs Debeliye Epic of

Sakha Turks). In this study, the above-mentioned researchers' views on compound verbs, descriptive verbs and their classification in Sakha Turkic were discussed and *tağıs-* was included in the analysis of descriptive verbs (2019: 801).

When all this information is taken as a reference, especially in the explanations of 29th, 30th and 31st articles of *STBUT*, which is the most comprehensive dictionary of Sakhas, it is definite that *tağıs-* is used as a descriptive verb with the main verbs taking the gerundium suffix *-An*. Haritonov's above-mentioned statement regarding the use of the verb *tağıs-* in compound structures, which says "it demonstrates an unexpected manifestation of the verb; and that sometimes it gives it a special intensity, sometimes it shows the duration or stagnation of the action", coincides with the statements in 29th, 30th and 31st articles in *STBUT*. The function of the verb *tağıs-* in the specified examples supports this idea.

In Sakha Turkic, main verbs get *-An* and *-A (-II)* gerundium in compound structures formed with descriptive verbs (Kirişcioğlu 2008). The verb *tağıs-* has three different expressions as a descriptive verb, and for these three basic expressions, it forms the compound verb structure only with the gerundium *-A (-II)*. The use of it with the gerundium *-A (-II)* was not found in the scanned works.

Based on *STBUT*, meanings of *tağıs-* as a descriptive verb are as follows:

1. Indicates the completion of the action indicated by the verb (usually in unexpected situations) (2013: 133).
2. Indicates the length or continuity of the action indicated by the verb in terms of duration (2013: 133).
3. Indicates that the action of the verb happens suddenly or quickly and acutely (2013: 134).

As a result of the analysis carried out, the determinations reached regarding the use of the verb *tağıs-* as a descriptive verb can be listed as follows:

1. The verb *tağıs-* characterizes the semantic expression of its main verb in three aspects as being abruptness (quickness), continuity and completion.
2. In structures established for all three different functions, the main verb only gets the gerundium *-An*.
3. For each of the three functions of the verb *tağıs-* discussed above, examples of similar frequency of use were found in the scanned literary works. Therefore, it does not have a prominent meaning, and it supports Haritonov's opinion mentioned above that "the meaning it adds as an auxiliary verb is quite diverse, so it is not grammatical enough."